

És Espanya una excepció?

Guerres civils, imperis i altres passats difícils en la Història Pública i en la Memòria Històrica europea

Adrian Shubert
Historiador

És professor universitari al Departament d'Història de la York University. Historiador d'Espanya entre els segles XVIII i XX, els seus llibres i articles s'han publicat en anglès, castellà i català. El seu últim llibre porta per títol *Espartero, el Pacificador*, Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2018. Ha estat nomenat Membre de la Societat Reial del Canadà i Comanador de l'Ordre del Mèrit Civil pel Rei Joan Carles.

Antonio Cazorla-Sánchez
Historiador

És catedràtic d'Història a la Trent University, Canadà. S'ha especialitzat en Història social i cultural, particularment del franquisme i del feixisme. És autor de nou monografies en espanyol i anglès. Actualment treballa en una història dels pobles de colonització franquista, en la construcció d'un museu virtual de la Guerra Civil Espanyola i en l'edició de dues monografies sobre la Guerra Civil Espanyola. El 2020 va guanyar el premi Distinguished Research Award de la Trent University.

Resum

Aquest article compara la trajectòria de la Història Pública espanyola recent sobre la Guerra Civil i el franquisme amb la d'altres països europeus respecte de les seves pròpies guerres civils i els seus períodes de violència política. En tots aquests casos explora com la narració destinada al públic d'aquestes 'històries difícils' s'ha vist mediatitzada per conceptes nacionalistes lligats als interessos d'Estat. Per a l'elaboració d'aquest estudi, aquest article ha utilitzat una base de dades sobre museus i llocs de memòria creada pels autors. Això els ha permès fer una anàlisi qualitativa i quantitativa dels temes que s'aborden i d'aquells que s'eviten o apareixen infra-representats a la Història Pública. Entre aquests últims temes es troben aquells vinculats a la violència colonial de les democràcies europees i el tractament de les minories. L'article conclou que hi ha elements comuns a la Història Pública europea dels quals Espanya participa i que, sorprenentment, de vegades van compartir democràcies i dictadures.

#ParaulesClau

#Esclavitud #Imperis #Nacionalisme
#Guerres civils #Memòria #Violència
#Història Pública

Vista frontal de la Santa Creu del Valle de los Caídos i de la seva basílica. El Escorial, Madrid. Font: Godot13, CC BY-SA 4.0.

La dictadura franquista, juntament amb la portuguesa, i en molts aspectes també la grega, van marcar una excepció al conjunt democràtic de l'Europa occidental després del 1945. A diferència de Portugal, però no tant de Grècia, la transició a la democràcia espanyola —negociada i no imposada per un canvi bruscat de règim polític— es va caracteritzar per la impunitat dels crims comesos durant la dictadura —a Grècia es van castigar diversos líders de la dictadura del 1967-1974, però no els crims comesos des de la dictadura de Metaxas, l'ocupació nazi, la guerra civil i els governs semidemocràtics que van seguir. La negociada transició política espanyola ha estat qüestionada des dels

seus començaments, i més encara els últims anys, per aquells que pensen que va comprometre la qualitat democràtica del nou règim. Un dels pilars d'aquesta crítica és l'anomenat 'pacte d'oblit' sobre el passat i, en particular, sobre

“La Història Pública de la Guerra Civil Espanyola està marcada pels seus orígens franquistes. La dictadura va tenir una consciència clara del valor de crear llocs de la memòria que il·lustressin la seva visió del conflicte”

els crims comesos pels franquistes durant i després de la Guerra Civil. L'objectiu d'aquest article no és tornar a la polèmica sobre l'existència i l'extensió d'aquest suposat pacte, sinó oferir una nova òptica que ajudi a enfocar de nou la relació d'Espanya amb el seu passat, contextualitzant la seva Història Pública¹ en el marc europeu.

La Història Pública de la Guerra Civil Espanyola està marcada pels seus orígens franquistes. La dictadura va tenir una consciència clara del valor de crear llocs de la memòria que il·lustressin la seva

¹ La Història Pública és aquella destinada a l'educació del públic no especialitzat, a través per exemple de llibres de divulgació, museus, memorials, exposicions, etc.

visió del conflicte. Aquest projecte d'imposar una interpretació unilateral, capciosa i manipuladora de dalt cap a baix, va comptar amb la cooperació de l'Església. D'aquesta manera es van crear nous espais públics i es van reformar espais religiosos per presentar una narrativa de patiment i redempció que tenia dos eixos: d'una banda, el martiri dels bons espanyols i, de l'altra, la salvació de la pàtria catòlica gràcies a la 'Croada' de Franco. Aquesta col·laboració resulta evident en monuments importants, com el Valle de los Caídos; mitjans, com ara el monument i les tombes dels caiguts carlins catalans de Montserrat, les antigues tombes de Sanjurjo i Mola a Pamplona, etc.; també a les més modestes creus i plaques als caiguts a places i esglésies d'arreu del país; o als monòlits que recordaven batalles guanyades per les tropes rebels. Amb l'anomenada Llei de la Memòria Històrica del 2007, i no sense dificultats, gairebé tots els monuments franquistes menors han estat eliminats. Tanmateix, la democràcia espanyola ha estat incapaç de transformar els espais importants i gairebé cap dels mitjans, els quals continuen existint en uns llimbs interpretatius ambigus que afecten els seus usos públics. Visitar aquests llocs requereix coneixements històrics previs, ja que no estan museïtzats.

“La democràcia espanyola ha estat incapaç de transformar els espais importants i gairebé cap dels mitjans, els quals continuen existint en uns llimbs interpretatius ambigus que afecten els seus usos públics”

L'absència d'una política coherent d'Història Pública a Espanya és general, si bé no total. És cert que, com hem vist, hi ha llocs molt prominents sense memòria, és a dir, sense una explicació del lloc ni de la relació amb l'entorn històric de la seva creació i ús. Els casos més extrems són aquells en què se sospita que hi ha fosses comunes però mai no s'ha fet cap comprovació, com també aquells llocs de massacres i altres actes de terror que continuen invisibles al públic general. Alhora, hi ha moltes memòries que no estan ubicades enlloc en concret, perquè, seguint el mateix exemple, no s'ha investigat prou on són determinades víctimes. Dit això, no és menys cert que, al llarg dels dos darrers decennis, diversos governs de (sobretot) esquerres, estatals i autonòmics, grups d'investigació universitaris i, no menys importants, associacions cíviques, han dut a terme una feina molt destacable per fixar espais de la memòria, dotar-los de contingut i crear organismes divulgadors de la Història Pública de la Guerra Civil. Una bona mostra d'això és la creació dels museus de Guernica, el Centre Documental de la Guerra Civil de Salamanca, els museus locals de Morata de Tajuña i els de la batalla de l'Ebre gestionats pel Consorci Memorial de la Batalla de l'Ebre (COMEBE), el Memorial Democràtic de Catalunya, el Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera, els mapes de fosses, les excavacions i identificacions de cossos, les bases de dades sobre víctimes, etc.²

² Vegeu CAZORLA-SÁNCHEZ, A.; SHUBERT, A. "Sites Without Memory and Memory Without Sites: On the Failure of the Public History of the Spanish Civil War". A: RIBEIRO DE MENEZES, A.; CAZORLA-SÁNCHEZ, A.; SHUBERT, A. (eds.). *Public Humanities and the Spanish Civil War: Connected and Contested Histories*. London: Palgrave Macmillan, 2018, p. 19-43.

“Els mites d'aquest període perviuen consolidats i alimentats per una ignorància que reflecteix tant la distància entre la història acadèmica i la memòria col·lectiva, com per unes falles profundes entre els valors democràtics de la societat i la interpretació del seu passat”

És a Catalunya on s'ha fet un esforç més gran per recuperar espais de la memòria, creant per exemple circuits interpretatius de llocs de memòria, o de batalles i rutes de refugiats i exiliats. Tanmateix, i malgrat totes aquestes iniciatives que també s'han dut a terme a d'altres territoris com ara Madrid o Andalusia, la disseminació del coneixement que tenim els especialistes de la Guerra Civil és encara molt lluny de poder comptar amb els mitjans que pot oferir la Història Pública, i sobretot els museus, per aconseguir arribar a la majoria de ciutadans. Com a resultat, els llocs de la memòria i els centres d'Història Pública existents constitueixen més un seguit d'illes de memòria que un veritable continent, i han estat incapaços de crear un nou paradigma cultural i social adient per canviar la perspectiva històrica dels ciutadans respecte de la Guerra Civil i el franquisme. Com a conseqüència, els mites d'aquest període perviuen consolidats i alimentats per una ignorància que reflecteix tant la distància entre la història acadèmica i la memòria col·lectiva, com per unes falles profundes entre els

valors democràtics de la societat i la interpretació del seu passat.³

Constitueix aquesta dissonància entre la història professional i la memòria històrica col·lectiva una situació excepcional en el context europeu, una altra peculiaritat espanyola? Sens dubte, la millor manera de dirimir aquesta qüestió és seguir una via interpretativa basada en la història transnacional, que busqui situar la relació entre la societat espanyola i el seu passat violent a través del prisma de la seva Història Pública, però també utilitzant dades concretes per veure la relació d'altres països europeus amb el seu passat difícil, i com aquesta relació s'ha plasmat en els seus propis projectes d'Història Pública. Hem pogut arribar a fer això després d'elaborar una base de dades sobre els museus de la violència política i social a l'Europa del segle XX.⁴ Per a la nostra anàlisi farem un seguit d'observacions generals sobre la memòria de les guerres civils a Europa i la seva representació a la Història Pública. Amb aquestes observacions esperem mostrar com, ni la memòria ni el tractament de les guerres civils, ni a Espanya ni a d'altres llocs d'Europa, no són en ells mateixos fenòmens aïllats del tractament d'altres 'històries difícils' com els llegats de l'imperi o de l'esclavitud.⁵

Durant el segle XX hi ha hagut a Europa guerres civils declarades obertament com a tals —Rússia,

Finlàndia, Espanya, Grècia i, en dues ocasions, Iugoslàvia— i altres d'incrustades en conflictes més grans, com és el cas de la Segona Guerra Mundial. Una d'aquestes últimes va ser la guerra civil que es va desencadenar al centre i nord d'Itàlia a partir del col·lapse del feixisme el juliol de 1943 i la invasió nazi el setembre del mateix any. Mentre que aliats i alemanys es batien en un conflicte més o menys convencional, els antifeixistes i les forces de la República Social Italiana es van embardissar en una guerra bruta que va durar fins després del final oficial del conflicte el maig del 1945. Si bé els especialistes han escrit moltíssim al respecte i a l'esfera pública s'ha debatut molt sobre aquest tema —tant per experts com per llecs i demagogs—, s'ha fet molt poc en termes d'Història Pública sobre aquest conflicte. I si el cinema és sens dubte un dels mecanismes de creació de memòria històrica, inclosa la difícil,⁶ l'escassetat de pel·lícules específiques sobre la Guerra Civil italiana —a diferència del cas d'Espanya—, ha contribuït a l'oblit i la confusió sobre la veritable dimensió del conflicte.⁷ En aquest sentit, la memòria cinematogràfica més premiada i potser la més popular de la guerra a Itàlia va ser la pel·lícula *Roma città aperta* rodada entre els anys 1944 i 1945 pel director Roberto Rossellini —amic de Vittorio Mussolini i recent autor d'una trilogia de pel·lícules profeixistes.⁸ En aquesta pel·lícula, els italians lluiten contra els alemanys: catòlics i ateus, comunistes i democristians, elits i gent del poble, tots units contra l'invasor.

“Aquesta lògica nacionalista impregnà la Història Pública italiana fins a data d'avui, creant, com en el cas d'Espanya, una rasa profunda entre allò que escriuen els historiadors i allò que el públic general rep i percep com a passat del país”

L'única excepció són alguns traïdors, i més concretament una jove drogoaddicta i bisexual.⁹ És més, quan al final de *Roma città aperta* els soldats de recluta italians han d'executar un dels protagonistes del film, el capellà Don Pietro, aquests desvien els seus trets, i haurà de ser un oficial alemany qui doni el tret de gràcia al reu. En aquesta pel·lícula, els italians, o potser hem de dir Itàlia, és la víctima i l'heroïna del conflicte; i sens dubte no es produeix una guerra civil, sinó una invasió estrangera avalada per uns quants degenerats. La narrativa serveix per unir una nació, creant una memòria històrica reconfortant, eliminant la difícil, a costa d'ignorar o minimitzar els conflictes interns i les bases de suport popular al feixisme. Aquesta lògica nacionalista impregnà la Història Pública italiana fins a data d'avui, creant, com en el cas d'Espanya, una rasa profunda entre allò que escriuen els historiadors i allò que el públic general rep i percep com a passat del país. Aquesta rasa es pot veure als llocs de la memòria més coneguts del país transalpí. Vegem-ne alguns casos.

3 CAZORLA-SÁNCHEZ, A. *Franco. Biografía del mito*. Madrid: Alianza, 2015, p. 333-342.

4 Vegeu la base de dades creada pel nostre equip <<http://digitalcollections.trentu.ca/web/mmepps/>>

5 Per 'història difícil' entenem, molt succintament, la història de l'opressió, violència i trauma que qüestiona la unitat d'una societat quan es dona al seu si. Vegeu ROSE, J. *Interpreting Difficult History at Museums and Historic Sites*. Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield, 2016, p. 28.

6 Vegeu STODDARD, J.; MARCUS, A.; HICKS, D. *Teaching Difficult History Through Film*. Oxon/New York: Routledge, 2017.

7 L'excepció la constitueix encara el molt fosc i escassament popular film de 1975 *Salò o le 120 giornate di Sodoma* de Pier Paolo Pasolini.

8 *La nave Bianca* (1941), *Un pilota ritorna* (1942) i *Luomo dalla croce* (1943).

9 El tema de l'anormalitat sexual al feixisme tornarà a aparèixer a la famosa novel·la d'Alberto Moravia, *Il Conformista*, publicada el 1951, i de la qual en Bernardo Bertolucci va fer una pel·lícula el 1970.

Cartell de la pel·lícula *Roma, città aperta*, de Roberto Rossellini. Font: Fabrizio Zago - Photography and media, CC BY-SA 2.0.

Potser el moment més conegut d'aquest període, pel fet de comptar amb una fotografia icònica àmpliament difosa, és l'exhibició a finals del mes d'abril del 1945 del cos de Mussolini a la benzinera d'una plaça de Milà penjat dels peus. Tanmateix, aquesta memòria ha esdevingut una memòria sense lloc, atès que a l'espai esmentat, que mai no va ser museïtzat, hi ha avui una hamburgueseria.¹⁰ Al

contrari, la tomba del dictador a Predappio, on va arribar després de moltes vicissituds, és avui dia un lloc de peregrinació per a devots del feixisme i turistes.¹¹ A cap d'aquests dos llocs la memòria i l'espai no s'ajunten sota la tutela d'especialistes en la matèria: és més, la guerra civil ha desaparegut. Això mateix passa a llocs en principi menys controvertits i que,

suposadament, representen el patiment comú dels italians sota el jou estranger. Ens referim a les Fosses Ardeatines a Roma, les Foibes de la regió Venècia-Júlia i, finalment, el camp de concentració de Risiera di San Sabba a Trieste.

El mes de març de cada any té lloc una cerimònia pública per recordar les 335 persones brutalment assassinades pels alemanys a les Fosses Ardeatines el 1944.¹² Aquests crims van ser la represàlia per un atemptat comès pels partisans contra una unitat de les SS —Organització paramilitar i policíaca del Partit Nazi— a la Via Rasella de Roma. El que ja no es recorda és que els 33 soldats nazis que van morir en aquest atemptat eren italians, o més exactament germànic-parlants del Tirol del Sud, que havien adoptat la nacionalitat alemanya després de la caiguda del règim feixista. Tampoc no es recorden els esforços d'algunes forces dretanes per portar a judici fa uns anys els partisans que van posar la bomba a la Via Rasella, i que el diari de Silvio Berlusconi, *Il Giornale*, va arribar a titllar en els anys noranta de 'terroristes'. Per a la dreta italiana resulta més còmode parlar de les Foibes, en memòria de les quals va aconseguir declarar el dia 10 de febrer Dia del Memorial Nacional dels Exiliats i les Foibes. Les Foibes són un seguit de coves calcàries on els partisans iugoslaus especialment, però no només ells, van llançar milers de víctimes italianes —i d'altres, però aquestes no compten per al relat patriòtic. Les Foibes són un exemple palmari en què nacionalisme i anticomunisme s'ajuden mútuament, embolicats en un llenguatge de dolor i compassió limitat al grup nacional que pot semblar humanisme però, que si

¹⁰ GARCIA-PLANAS, P. "Mussolini con M de McDonald's". *La Vanguardia*, 2-5-2008 [en línia]. <<https://www.lavanguardia.com/vida/20080504/53460576150/>>

¹¹ LUZZATTO, S. *Il corpo del duce. Un cadavere tra immaginazione, storia e memoria*. Turi: Einaudi, 1998.

¹² Vegeu PORTELLI, A. *The Order Has Been Carried Out. History, memory and the Meaning of a Nazi Massacre in Rome*. Palgrave: New York, 2003.

s'examina amb atenció, resulta ser el contrari. En aquell dia nacional del record ningú no recorda els aproximadament 1.200 presumptes criminals de guerra italians que mai no van ser lliurats pels governs democràtics del país per ser jutjats per les seves accions a Iugoslàvia, Etiòpia, Grècia, Líbia, etc. Les nacions o són glòries o són víctimes, i millor si són una i molt unida. Per això, el decret de creació del President de la República del memorial del camp de concentració de Risiera di San Saba el 1965, parlava d'aquest lloc com l'únic exemple de camp de concentració nazi a Itàlia que es lliurava a la 'nació italiana', oblidant no només que molts italians havien col·laborat en aquell horror, sinó també la llarga experiència italiana a l'Àfrica i a d'altres llocs, inclosa la mateixa Itàlia, operant camps de concentració i mort.¹³

A data d'avui, Itàlia continua sense tenir un veritable museu de la guerra civil o del seu passat colonial. Sí té, en canvi, nombrosos museus de l'alliberament, la resistència i la deportació, —com a mínim set segons la nostra base de dades. Però els casos de la Història Pública italiana i espanyola no són únics, sinó que comparteixen amb d'altres països europeus certes característiques comunes: atenuar o ignorar els conflictes civils interns; enaltir la lluita i el patiment propi per la llibertat nacional, i alhora, ignorar el patiment d'altres persones, en especial si són subjectes colonials. Algun lector dirà que, evidentment, aquest no és el cas de la Història Pública a Alemanya. És una observació molt rellevant, la discussió de la qual deixarem per al final de l'article.

Vegem a continuació tres països que van tenir guerres civils declarades al segle XX: Finlàndia, Grècia i Irlanda. La guerra finlandesa del 1918, que amb prou feines va durar tres mesos, va deixar una mortalitat important però baixa comparada amb l'espanyola —uns 13.000 morts per milió d'habitants en aquell país, comparats amb els 20.000 d'aquí— i, com l'espanyola, va donar lloc a un exili important.¹⁴ Finlàndia, a diferència d'Espanya, porta prop de cent anys de democràcia, i tanmateix manca d'un museu dedicat a la seva guerra civil. Com en el cas d'Espanya, el més proper a una explicació del conflicte es troba al museu d'Història Militar d'Hèlsinki, l'equivalent al Museu de l'Exèrcit de Toledo. En ambdós casos, el conflicte s'explica molt més en termes bèl·lics que socials, que és precisament allò que diferencia una guerra civil d'un altre tipus d'enfrontament armat. El mateix passa en el cas de Grècia, la guerra civil de la qual va ser molt més llarga (1943-1949) i sagnant —com a mínim 27.000 morts per milió d'habitants. Tanmateix, si el públic vol saber alguna cosa sobre aquesta guerra haurà d'anar al Museu de la Guerra d'Atenes, on, com a Hèlsinki o Toledo, obtindrà una visió bèl·lica d'allò que, en realitat, va ser un conflicte social enormement complex —i sens dubte tampoc no tindrà coneixement dels centenars de milers de presoners i exiliats grecs.

A Finlàndia, Espanya i Grècia es van enfrontar dues concepcions molt diferents de la societat, i les divisions a la política nacional continuen vives, en certa manera, fins avui. Aquesta realitat de divisió ideològica i social contrasta amb

el cas d'Irlanda. La guerra civil irlandesa entre els anys 1922 i 1923 va causar menys de 2.000 morts, és a dir, uns 250 morts per milió d'habitants. A més de ser molt menys letal, la guerra d'Irlanda va enfrontar dues forces, protractat i antittractat, amb projectes socials similars i amb objectius polítics que, a mitjà termini, convergien en la independència i la unitat de tota l'illa d'Irlanda. El baix nivell de violència i la identitat nacional comuna de les forces enfrontades ha permès que Irlanda sigui l'únic país europeu que tingui museus on la guerra civil es tracta de manera extensa més enllà dels seus aspectes militars. Aquest és el cas en especial del Museu Nacional d'Irlanda. Dit això, el tractament de la guerra civil irlandesa no és excepcional ni contradiu la nostra línia argumental: és un cas d'història no massa difícil que reforça a la fi la narrativa nacional. És a dir, en comptes de qüestionar la unitat nacional, la Història Pública irlandesa de la guerra civil és un exercici controlat de catarsi nacionalista.

“Els casos de la Història Pública italiana i espanyola comparteixen amb d'altres països europeus certes característiques comunes: atenuar o ignorar els conflictes civils interns; enaltir la lluita i el patiment propi per la llibertat nacional, i alhora, ignorar el patiment d'altres persones, en especial si són subjectes colonials”

¹³ Vegeu el llistat dels camps de concentració italians entrant a <http://campifascisti.it/elenco_tipo_campi.php?id_tipo=1> [Consulta: 15 d'abril de 2020].

¹⁴ Elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes de CLODFELTER, M. *Warfare and Armed Conflicts. A Statistical Reference to Casualty and other Figures, 1500-2000*. Jefferson, NC: McFarland, 2002, *passim*.

“La nació és una víctima, que eventualment triomfa, d’agressions externes, en la qual només una minoria esgarriada col·labora amb l’enemic —nazis o comunistes— i amb els seus projectes polítics antihumanitaris i antinacionals”

Els exemples que hem vist fins ara no són una excepció, sinó la norma de la plasmació d’un seguit de valors essencials de qualsevol Estat —que és qui finança la majoria dels projectes d’Història Pública— sobre la societat. Cap Estat no estarà disposat a sufragar projectes que qüestionin la seva integritat territorial, la unitat espiritual de la nació o la bondat essencial de la mateixa —tot i que hi pot haver un interès als governs d’entitats nacionals perifèriques de deslligar-se de conflictes estatals que es presenten com imposats i aliens a la beatífica comunitat subnacional oprimida. Aquesta és la raó per la qual els països europeus, com es pot comprovar a la nostra base de dades, han finançat de manera generosa museus sobre la Segona Guerra Mundial que aborden els temes de la resistència, la deportació —incloent l’Holocaust— i l’alliberament, mentre que han ignorat sistemàticament la col·laboració i els crims propis. Aquest és el cas de França i el Benelux o, a l’est d’Europa, els encara més controvertits projectes d’Història Pública d’Hongria o Polònia.¹⁵ En tots aquests casos, la

¹⁵ HOFFMAN, E. “Hearing Poland’s Ghosts”. *New York Review of Books*, vol. LXV, núm. 5 (2018), p. 4-8.

nació és una víctima, que eventualment triomfa, d’agressions externes, en la qual només una minoria esgarriada col·labora amb l’enemic —nazis o comunistes—¹⁶ i amb els seus projectes polítics antihumanitaris i antinacionals. Aquest enfocament connecta perfectament amb els projectes il·liberals dels governs ultraconservadors hongarès i polonès, però també forma part d’una tradició prèvia i molt més respectada de la Història Pública practicada per d’altres països europeus amb una llarga trajectòria democràtica i imperial.

Si hi ha un país europeu que es vanaglorii del seu passat antinazi aquest és el Regne Unit. Des dels seus museus, passant per pel·lícules, sèries de televisió, una infinitat de llibres i la percepció de la societat britànica mateixa, la resistència del 1940, quan el Regne Unit es va quedar suposadament sol davant Hitler, és un dels mites polítics més poderosos de la història europea contemporània. Obviem les crítiques al mite per ara, i centrem-nos en una altra identitat britànica crucial: l’imperi. Al Regne Unit, país que com cap altre a Europa s’identifica de manera positiva amb el seu passat colonial, no hi ha cap museu sobre aquest tema.¹⁷ Tampoc no hi ha cap museu físic sobre l’esclavitud —tret de dues petites sales al port de Liverpool—, una de les fonts principal de l’auge econòmic britànic durant els segles XVII i XVIII.¹⁸ Potser aquesta clamorosa

¹⁶ Aquesta és la línia argumental del museu Casa del Terror de Budapest. Vegeu <<https://www.terrorhaza.hu/hu>> [Consulta: 14 d’abril de 2020].

¹⁷ BOOTH, R. “UK more nostalgic for empire than other ex-colonial powers”. *The Guardian*, 11-3-2020 [en línia]. <<https://www.theguardian.com/world/2020/mar/11/uk-more-nostalgic-for-empire-than-other-ex-colonial-powers>> [Consulta: 14 d’abril de 2020].

¹⁸ Vegeu <<https://www.liverpoolmuseums.org.uk/international-slavery-museum>>

absència explica perquè massa britànics pensen que l’imperi va ser quelcom positiu, i ignoren, per exemple, la despulla econòmica colonial a l’Índia —una de les més importants de la història de la humanitat— o la mort evitable d’uns 3 milions de persones a Bengal durant la gran fam del 1943, que Churchill coneixia i, amb les seves decisions, va accentuar en comptes de remeiar.¹⁹ La llista d’horroros colonials britànics no acaba aquí, però l’important és que la seva Història Pública ignora un seguit de memòries —les de la població colonitzada— sense lloc que deixa sense museu —a la metròpoli—, i exclou de la instrucció del públic a través del sistema educatiu. Si veiem de manera comparada i coetània la resistència al nazisme i la realitat colonial, com es pot argumentar la resistència contra una tirania quan se’n practicava una altra? És una pregunta difícil que la Història Pública britànica no s’ha atrevit a fer-se o a respondre, ni ningú a finançar, i que ha quedat en suspens i perduda en algun lloc entre el passat que mostren el Victoria and Albert Museum i l’Imperial War Museum.

“Si veiem de manera comparada i coetània la resistència al nazisme i la realitat colonial, com es pot argumentar la resistència contra una tirania quan se’n practicava una altra?”

[Consulta: 14 d’abril de 2020]. Al Regne Unit s’han obert alguns museus i s’han elaborat bases de dades virtuals sobre l’esclavitud, per exemple <<https://www.ucl.ac.uk/lbs/>> [Consulta: 14 d’abril de 2020].

¹⁹ MUKERJEE, M. *Churchill’s Secret War: the British Empire and the Ravaging of India during World War II*. New York: Basic Books, 2010, p. 4-5, 24.

Carrer principal d'Orador de Glana, al seu pas per l'església. Font: Dennis Nilsson.

El mateix pot dir-se de les nacions ocupades pels alemanys el 1940, com ara Bèlgica, Holanda o Dinamarca. Aquestes nacions compten amb nombrosos museus i llocs de la memòria que són força bons en exposar els horrors i les heroïcitats que van tenir lloc durant l'ocupació, si bé ho són força menys a l'hora de mostrar la col·laboració local amb els nazis. En aquests mateixos països, els museus imperials o bé no existeixen, o bé estan marcats pel discurs antropològic, mentre que obliden o redueixen el paper dels seus Estats en l'esclavitud, l'opressió i la mort a les seves antigues colònies.²⁰ Així, per exemple, a Holanda hi ha nombrosos museus sobre el país durant la Segona Guerra Mundial —només a Amsterdam hi ha quatre museus importants—, però cap que expliqui que, quan va

aconseguir rearmar als seus exèrcits, la recent alliberada Holanda es va llançar a una ferotge guerra de reconquesta de les seves colònies asiàtiques, que avui coneixem com Indonèsia. En el cas de Bèlgica, l'absència als seus museus físics de temes tan controvertits com el col·laboracionisme, va portar un grup d'historiadors a crear un museu en línia sobre el tema.²¹ I després està França.

Com els països del Benelux, França compta amb nombrosos museus sobre l'ocupació, la resistència i l'alliberament durant la Segona Guerra Mundial —almenys vuit museus importants— si bé, igual que en aquells països, tant el col·laboracionisme com el pasat colonial estan molt diluïts en la seva Història Pública i en la Memòria. França, per exemple, ha fet de la localitat d'Orador de Glana un símbol del seu patiment,

“Els museus imperials o bé no existeixen, o bé estan marcats pel discurs antropològic, mentre que obliden o redueixen el paper dels seus Estats en l'esclavitud, l'opressió i la mort a les seves antigues colònies”

un poble en què, el juny del 1944, les tropes nazis —integrades sobretot per reclutes alsacians— van massacrar 642 habitants.²² Dit això, l'any següent, les tropes

²⁰ EDWARDS, E. ; MEAD, M. “Absent Histories and Absent Images: Photographs, Museums and the Colonial Past”. *Museum and Society*, núm. 11, 1 (2013.), p. 19-38.

²¹ Vegeu <<https://www.belgiumwwii.be/nl/>> [Consulta: 12 d'abril de 2020].

²² Vegeu <<https://web.archive.org/web/20110221083612/http://www.orador.org/>> [Consulta: 12 d'abril de 2020].

Exemple de museïtzació expositiva en una de les sales del camp d'Auschwitz. Font: Gemma Simon.

franceses van matar diversos milers d'algerians —la guerra de xifres oscil·la entre les 1.000 i les 45.000 víctimes— a la regió del Sétif, quan reclamaven la seva independència. Aquesta és una massacre que està esperant el seu lloc de la memòria a França, com també continuen absents les massacres posteriors al Vietnam i a Algèria, o bé la que va tenir lloc als carrers mateixos de París l'octubre del 1961, quan la policia, comandada per Maurice Papon, va abatre a trets uns 200 algerians —els cadàvers dels quals van ser llançats al Sena. Papon havia tingut un paper força actiu en ocasió de la deportació de jueus durant la guerra mundial i, per això, seria condemnat el 1998 a presó gràcies a una llei del 1964 que declarava sense descripció possible els delictes comesos durant l'ocupació nazi. Dit això, aquest assassí no va haver de respondre mai pels seus

crims contra els algerians, atès que el mateix 1964 —de fet la mateixa setmana que es va aprovar la llei abans esmentada—, l'Assemblea Nacional francesa va concedir una amnistia total pels delictes comesos durant la guerra d'Algèria.²³ I això limitant-nos únicament al segle XX, atès que els crims colonials francesos previs continuen sense exposar-se de manera sistemàtica i, quan ho són, poden donar lloc a equívocs estranys. El recentment obert (2012) centre interpretatiu sobre l'esclavitud de Nantes, ciutat clau del tràfic negrer francès, porta, sense ironia, el nom de Memorial de l'Abolició de l'Esclavitud... Com si abans de ser abolida aquesta no hagués existit.²⁴

²³ SULEIMAN, S. *Crisis of Memory and the Second World War*. Cambridge MA i Londres EN: Harvard University Press, 2006, p. 67.

²⁴ Vegeu <<http://memorial.nantes.fr/>> [Consulta: 12 d'abril de 2020].

Queda, per últim, l'anomalia alemanya, almenys en aparença, a la Història i la Memòria públiques. No hi ha dubte que Alemanya ha desenvolupat el més ampli i profund programa d'Història Pública contemporània a Europa. Aquest programa s'ha centrat en els crims comesos pel nazisme —tot just ha tractat el violent passat colonial— i en la museïtzació dels espais de memòria, entre els quals destaquen els camps de concentració i extermini. Com a resultat, cap nació europea no ha fet un missatge similar de mea culpa. Però aquest missatge és relativament tardà i s'engloba en el moviment humanista mundial, relativament recent, de recordar les víctimes, que ha desplaçat en bona mesura —però ni de bon tros totalment— el paradigma anterior de recordar victòries i lluites ideològiques.²⁵ La resignificació dels camps

²⁵ WILLIAMS, P. *Memorial Museums. The Global Rush to Commemorate Atrocities*.

Vista general del camp de Buchenwald amb un exemple de museïtzació interpretatiu. Font: Gemma Simon.

de concentració —que primer va tenir lloc a l'antiga Alemanya de l'Est amb una agenda política antioccidental— es va produir en la forma que la coneixem avui, sobretot després de la unificació, i no sempre per iniciativa estatal. En el cas del Memorial als Jueus Assassins a Europa, l'impuls va sorgir de la societat civil i no del govern alemany.²⁶

Molt abans d'això, l'Alemanya occidental de postguerra s'havia designat ella mateixa com a víctima —dels nazis, dels bombardejos aliats, de les violacions massives dels soldats soviètics, de l'ocupació, de les deportacions de milions de civils, etc.— en un intent col·lectiu d'equipar el patiment (real) propi amb aquell (molt més gran) exercit sobre els altres, incloent els jueus i altres minories.²⁷ Va ser l'Alemanya

“Europa no ha sabut assumir encara les seves ‘històries difícils’. Espanya no és cap excepció a aquesta regla”

postunificació la que, buscant una nova legitimitat democràtica en un món recelós davant el seu poder ressorgent, va renunciar de manera clara al victimisme i va abraçar una identitat basada en el rebuig moral del seu passat. Aquesta nova actitud té a veure amb el fet que a Alemanya no hi va haver guerra civil, és a dir, la Història no divideix la nació, i poca oposició al nazisme, i que aquest règim va acabar en una derrota total i en una destrucció del país sense precedents. Aquest passat no podia ser reciclat en el context dels valors vigents a Alemanya i a la resta d'Europa. En rebutjar aquest passat, la nova Alemanya s'ha reinventat rescatant unida el millor de la seva història i, alhora, alliberant-se del pitjor.

La Història Pública europea està encara basada en els crims patits i en la ignorància d'aquells comesos. És Història Pública d'Estat, no de la gent. Mentre diu defensar valors humanistes, nega la base de l'humanisme: la seva universalitat. I és que Europa no ha sabut assumir encara les seves 'històries difícils'. Espanya no és cap excepció a aquesta regla, sinó simplement una variació. El continent de la Memòria d'Europa està pendent de fer-se i ha de mirar no només dins o més enllà de les fronteres nacionals de cada país, sinó que també ha de considerar l'impacte del seu passat colonial conjunt a d'altres parts del món. ■

New York: Berg, 2007, p. 20-23.

²⁶ YOUNG, J. "Germany's Holocaust Memorial-Problem and Mine". *The Public Historian*, núm. 24, 4, (2002), p. 65-80.

²⁷ MOELLER, R. "Germans as Victims?: Thoughts on a Post-Cold War History of World War and its Legacies". *History and*

Memory, núm. 17, 1-2, (Primavera-Hivern 2005), p. 145-194.